

múltbanézó

P. Szalay Emőke

Pelczl Bertuska élete képeslapok alapján

A XIX. század utolsó negyedében jelent meg a képeslap. A magyar képeslapkiadás 1896-ban kezdődött, addig főleg német és osztrák kiadók látták el Magyarországot képeslapokkal. Eleinte tájképek, városképek, középületek szerepeltek a képeslapokon. A XIX. század utolsó éveiben jelentek meg az első fényképek után készült tájképes lapok.¹

A képeslap aranykora 1901-től az első világháború kitöréséig tartott. Ebben az időben szokássá vált egész Európában a képeslapok gyűjtése. Ez a divat érintette meg Pelczl Bertuskát is, akinek Üdvözetek a világ minden tájáról c. albumában az 1914-ig tartó időszakból maradtak fenn a neki küldött lapok.

Bancsi Gézáné Pelczl Berta a XX. század elején volt fiatal leány.² Családi körülményeiről csupán az anyakönyvek szükséges adatai nyújtanak némi felvilágosítást. Kevés emlék maradt fenn róla, írásos források az anyakönyvi adatokon kívül nincsenek. A leánykorából megmaradt képeslapok alapján kíséreljük megrajzolni életének csaknem két évtizedét, ennek révén egy XX. század eleji polgárleány életét mutathatjuk be.

Vázlatosan leírható családtörténete a XIX. század utolsó negyedének, a XX. század első évtizedének jellegzetesnek nevezhető kispolgári környezetébe nyújt bepillantást.

A kiegyezés után meginduló gazdasági fellendülés hozhatta Magyarországra az osztrák édesapát, aki itt telepedett le. Bizonyára nem véletlenül jött az Alföldre a gépész képzettségű férfi, aki Nyírkarászon, ebben a Szabolcs megyei községben telepedett le. Feleségül egy falusi kismemesi családból származott leányt vett el.

Édesanyja Mezőssy Zsófia Mezőssy Pál és Nagy Zsófia nemesek elsőszülött gyermeke volt, aki 1852. március 15-én született, keresztszülei Kálmáncsehy Tamás és Asztalos Erzsébet volt. Nagyszülei 1851. január 21-én házasodtak össze. A Mezőssy család a XIX. században több Karász közelében fekvő községben volt részbirtokos.³ A történeti források adatai szerint a Mezőssy család a XVII. században a Hegyaljáról, Tolcsváról jött a Nyírségbe. A családi emlékezet ezt megőrizte, mert mindig emlegette, hogy édesanyja tolcsvai Mezőssy Zsófia volt.⁴

Szülei Pelczl József és Mezőssy Zsófia 1873. november 29-én Karászon házasodtak össze a róm. katolikus vallás előírásai szerint. Tanúik voltak T. Ferenczy

1. Eröss László: Képeslapok könyve 1985. 15.

2. Ezzel a kis munkával szerettem Nagyanyámk emlékét szeretném felidézni.

3. Lásd pl. Borovszky Samu szerk.: Szabolcs megye Apagy 13., Bogát 19., Buj 21., Gelse 27., Gyulaháza 28. Kótaj 38. Nagyhalász 46. Pazony 56. Rohod 61.

4. Borovszky 525.

Gyula és Csiszár Imre református pap. Némethy Ágoston plébános eskette őket. Családi körülményeiről csupán az anyakönyvek szükséges adatai nyújtanak némi felvilágosítást.

Pelczl Berta, ahogyan becézték Bertuska, 1889. január 8. született, 1889. január 11-én keresztelték.

A keresztelési jegyzőkönyv szerint édesapja Pelczl József, akinek származási helyeként Obersdorf Csehország szerepel. A feljegyzés szerint édesapja apja Pölczl Albert, édesanyja Borbala Simon volt. A bejegyzés szerint édesapja római katolikus gépész, édesanyja Mezőssy Zsófia református nemes lakos, keresztszülők Mezőssy Pál és Mezőssy Erzsébet karászi lakosok, a református egyház szertartása szerint keresztelték meg.⁵

Gyermekkora

Pelczl Josef idekerülve megnősült, családot alapított. Cséplőgépe volt, ezzel tartotta el családját. Jól induló élete sajnos hamar véget ért, mert kezességet vállalt egy barátja érdekében, váltót írt alá, ami elvitte a cséplőgépet.

Az 1910-es évek elején már bizonyosan nem élt, mert a fiaik, elsősorban Dolfi, amikor levelet írt a családnak, mindig csak az édesanyját emlegette és üdvözölte.

Bertuska gyermekkorát Nyírkarászon töltötte, ahol a lapok címzése szerint nem a faluban laktak, hanem feltehetően édesapja gépész foglalkozás miatt uradalmi tanyákon. Sok lapon szerepel a szeszgyári tanya címzés, de szerepel a Schwarcz tanya is. Nem tudjuk, azonos volt-e a kettő. Nagy családba született, többen voltak testvérek, fiúk, leányok, akik szerencsésen felnőttek.

Testvérei

Ilona

Testvéréről, Ilonáról a családban megőrzött képeslapok alapján azt lehet kikövetkeztetni, hogy már 1900-ban nagylány volt, mert mint szépreményű kisasszonynak írt üdvözlöttestvére, Géza Ungvárról.

Nagy csapás volt a családban, amikor meghalt Ilona. Az ő emlékére nevezte el lányát Ilonának. Ilona tragikusan, az esküvője előtt halt meg, már kész volt a ke-lengyéje. Így Berta leánya kapta meg sok monogramos lakástextíliáját, ágyszőnyeget, törülközőit, damaszt abroszait.

Adolf

Adolf finánc lett. Berta tőle kapta a legtöbb képeslapot, amelyeket állomás-helyeiről illetve a Balkánról, Boszniából küldött neki 1911-ben és a II. balkáni háború idején.

József

Erről a testvéréről keveset tudunk. Egy feltehetően Dolfi által írt dubrovniki lap címzettje Pelczl József m. kir. püör szemlésez Szerednye, Ungvár. Eszerint József szintén pénzügyőr, azaz finánc volt.

5. Az iratanyagot lásd a Tyukodi Helytörténeti Gyűjteményben

Géza

Géza öccse tanító lett és Nyírkarászon élte le az életét. Ezzel a testvérével tartotta a legszorosabb kapcsolatot, őt keresték fel minden nyáron az 1950-es években, amikor még vállalkoztak az utazásra.

Neki is több gyermeke volt, közülük háromnak volt családja.

Ida

Egy nővére élt még Sárospatakon, Sztruhala volt a férje neve, fényképészüzletük volt itt.

Leánykori baráti kapcsolatai

A képeslapokból kiderül, hogy a múlt század elején egy kispolgári család mozgalmas életet élt, egyáltalán nem voltak bezárva a környezetükbe.⁶ Gyakran mentek látogatóba egymáshoz a rokonok és a barátok. Sajnálhatjuk, hogy csak azokat a lapokat ismerjük, amelyeket ő kapott.

Voltak barátnői, kapott üdvözlőleveleket tőlük is. A lapokból több barátnő neve is előtűnik.

1910-ben Icuka küld neki jó kívánságokat Beregdarócról. Tőle ezt az egyetlen lapot ismerjük.

1912-ben egy fiatal házaspár ír neki Hajdúszoboszlóról. Sajnos nem tudjuk, hogy kik voltak. Nagyon kedves a feleség első levele: „Ilyenek lelke az asszonyok, mikor a lelke kis uracskáink a szemünk fénye, így elfeledkezünk az írásról is. No de azért ne gondold szivecském, hogy téged el feledtelek, sőt nagyon sokat emlegetünk mindketten. Ugye be fogod az ígéretedet váltani Drága szívem: nagyon sok csók mindkettőnkől: Imrus és Idus.

1912. december 25-én a férj írt a következő tréfás levelet. „Adja az egek Ura, hogy jövő karácsonyi ünnepeket kedves férjed ölelő karjai között töltsed, csókol Imre (legelőbb is) után Juliska, leghátul pedig Sanyika.”

Ez a jó kívánság be is teljesült, hiszen alig több mint egy év múlva megvolt az esküvőjük Bancsi Gézával.

Úgy tűnik, hogy lehetett egy barátnői köre, amelybe beletartozott Annuska és Marcsa, akiktől képeslapokat őrzünk. Mindketten Kárpátalján élhettek.

1912. május 8-án küldenek egy társas lapot Bertának, amelyet Szentjóbby Lenke tanítónő írt és mások mellett aláírta Marcsa, akinek két lapját találtuk meg.

1912. március 19-én adja fel Nagybéányban Marcsa a következő Kisbéányban írt lapot: „Béányban már nincs sár, lehet sétálni bármerre! Hogy mulatsz? Meddig maradsz még Beregszászban? Irjál Drágám, mihelyt hazamégy! Majd én is írok egy hosszú levelet. A fényképet előre is köszönöm, míg viszonzhatom. József estvéjére már nem megy! Lesz harag, meglásd. Berta néninek kezeit csókolom, téged csókol ezerszer rokonod: Marcsa. Nagyanyó ekkor Hetey Péternénél Beregszászban, a Lónyai utcában vendégeskedett.

A következő lapot Gáton írta Marcsa május 22-én: „Édes Bertuskám! Hogy vagy te rossz lány? Csak nem akarsz hozzánk eljönni ugye? Vártunk Püsköstre s nem jöttél, a Május is elmúlik, de jön június ugy-e eljössz Bertuskám! Én most

6. A levelekről, levelezőlapokból kiolvasható adatokról Pozsony Ferenc közölt legutóbb egy tanulmányt, amelyben egy első világháborús katona leveleit elemezte, Pozsony Ferenc: Gazdasági és társadalmi élet az első világháború idején egy zabolai tüzér leveleinek tükrében. 2008. 183–208.

Gáton időzök Erzsikééknél egy pár nap oltáig, itt is maradok vagy 3 hétig. Nagyon jól telik az idő. Kitünően mulatunk az óvodásokkal. Csókollak Erzsikével együtt: Marcsa”

Annuskától, aki az első társas lapon szintén szerepelt „üdvözlettel gondolatban csókkal Annuska” írta. A Nagybégányban feladott viszonylag hosszú szöveg: „Bocsáss meg, hogy így késve írok, de hidd el szivecském, mostanába nagyon el voltam foglalva a kertészkedéssel aztán meg egyéb dolgokkal is. Ha látnád babám mostan bizonyára nem ösmernél meg úgy meg égetett a nap s úgy nézek ki mint egy rácizigány lány. Hát te hogy vagy szivecském mit kézi munkálsz? Kérdésre felelve drágám még ez idáig nem vagyok menyasszony, tudod szívem már lehettem volna többször de.... Hát tenéked még nem lehet gratulálni Berczikém, annyi sok irni valóm volna de nem fér de sok mindent is fogok írni néked személyesen beszélni. Csókollak a csillagok ezrével: Annuskád”.

Beregsomba Hetey úr leveleivel küldi aknaszlatinai pecséttel - nénéd Juliska - aláírással Máramarosból lapját egy újabb ismerőse, amelyen arról ír: „Kedves Bertuskám! Itt küldök Neked egy szép képet, gyönyörködj benne. Szeretném ezeket látni természetben magam is, de messze esik ide. Sok szép látnivaló van ezen a vidéken, de férfi nélkül nem lehet barangolni ezen az oláh vidéken. Csókol nénéd Juliska”.

Feltehetően ugyanez a Juliska 1911. június másodikán ír Pöstyénből. „Kedves Bertám! Nagy mértékben fürdünk de eddig még semmi eredmény. Rengeteg itt a nyomor szájalom itt mindnyájunkat látni Zsófi néni kezét, s titeket csókol: Juliska”.

1913-ban barátai közé tartozott Molnár Berci, aki szintén állomásfelügyelő volt. Úgy tűnik, hogy Nagybégányban ismerkedhettek meg, feltehetően 1912 végén, amelyen az szerepel, hogy ifjú rokona. Esetleg a Hetey családból eredhetett a rokonság, amennyiben valóban volt közöttük ilyen kapcsolat.

A fiatalember vasutas volt. A lapok közül az elsőt, egy társas üdvözlőt 1912. december 25-én adta fel Temesváron. A következőt 1913. január 16-án tette postára ugyancsak Temesváron. Február 15-én jött ismét egy lap, amelyben egy társas lapra is utal. 1913. április 17-én ír a nagy hidegről. Ugyanebben az időben Dolfi is említi lapjában a hideg időjárást. A címzés Beregsom, Hetey Bertalan úr címén.

Egy hónap múlva, május 17-én Torontálmódosról küld mentegetőző híradást, arról, hogy hirtelen áthelyezték.

1913. aug. 1-jén egy társaslappal jelentkezik Nagybégányból, több leány és férfinév társaságában. Időközben a levelek hangnemében változás következik be. Míg korábban Kedves Bertus volt a címzés, májusban már Kedves Nagysád a megszólítás.

Egy névnapi köszöntés társas lappal Módosról 1913. aug. 23-án indult el.

Egy héttel később, 1913. szept. 4-én újabb levél érkezik tőle. Ebben ismét a rokon szívet emlegeti, amelynek jó esik, hogy a borókafenyő árnyában kettecskén is rá emlékeztek.

Vendégeskedés

Leánykorában többször volt Ungváron, itt készült róla egy nagyon szép fénykép. Mivel innen nincsenek személyes kapcsolatokról szóló lapok, lehetséges, hogy

fiútestvérei, akik mindegyike – József, Dolfi és Géza is – küldött innen képeslapot, itt lehettek katonák. Dolfi, mint pénzügyőr többször is jelentkezett innen.

A következő hely, amellyel kapcsolatba került, 1910. Bártfafürdő. Ide a Taly villába címezte Dolfi a lapját. Ez feltehetően a Bártfa melletti üdülőhely volt, ami szintén azt mutatja, hogy ezen az északkeleti részén voltak a családjuknak és esetleg a leányoknak személyes kapcsolatai.

A levelek szerint többször volt Beregsomban Hetey Bertalanéknál, akinek a feleségét Kisanyámnak nevezte. Ez a család és különösen Kisanya nagyon fontos helyet foglalhatott el életében. Még az esküvője előtt is náluk volt, erre utalt későbbi férje is az egyik 1913 végi levelében. Ide küldte az esküvő előtt a karikagyűrűket is. Még 1914. február 5-én is ide küldi a lapot, amelyben azt kérdezi: „Még Somban van? Most szegény Kisanyát soká leköti dolgaival.”

Megfordult Beregszászban is, ahol Hetey Péterné leveleivel együtt küldik a nekik szánt lapot.

Ezek a foszlányok azt mutatják, hogy a Hetey család több tagjával is szoros kapcsolatuk lehetett, hiszen esküvői tanújuk is két Hetey volt.

Élete a családban

Erről sajnos nem sokat tudunk. A képeslapokból az sejthető, hogy erős ragaszkodás volt a testvérek között, hiszen folyamatosan kapcsolatban voltak egymással.

Bizonyára mindent elsajátított otthon, amire egy úrilánynak szüksége volt. Nagyon szépen kézimunkázott, amire az egyik barátnője is utal kérdésével.

Emellett leánykorában festegetett, férjhez menetele után is sort kerített arra, hogy leüljön, bár egyre kevesebb ideje volt rá. Emlegette, hogy volt egy nagy festőpalettája. Sajnos a sok költözés miatt két képe maradt meg a családban, egy csendélet, felborult kis kosárából kigördülő almákkal és egy pipacsos kép.

Pelczl Berta és Bancsi Géza kapcsolata a lapok alapján

Valószínűleg ekkortájt ismerkedhetett meg egy fiatal vasutással Bancsi Gézával, akihez később feleségül ment. Bancsi Géza erdélyi származású volt, Héderfáján született, a Kisküküllő mentén. Mivel Nyírkarásztól elég messze volt, megismerkedésük alkalmáról nincsenek ismereteink.

A képeslapok közül az első keltezése 1913. március 16. Hangneme kissé évődő. Úgy tűnik, hogy Berta valami olyat írhatott, miszerint biztosan nem várja a levelét. Géza írja: „Nem írom alá, mert én Bertuskától nagyon jólesően és nehezen várom mindig a választ”.

1913. március 25-én olvashatjuk a következő lapot, amelyben még távolinak, kimértnek tűnik a kapcsolatuk. A feltehetően húsvéti jókívánságokat megfogalmazó levelet Erdődről küldte.

A következő áprilisi lapon Géza ismét mentegetőzik. „Én igazán igyekeztem idejében írni Bertuskának, s hogy az mégis megkéssett végtelenül sajnálom, majd ha együtt leszünk elfogadok egy piczike dorgálást.” Foglalkoztatták a Berta által írottak, mert megkérdezi, hogy kik voltak vendégségben, ő ismeri-e őket, illetve, hogy hol járt Kisvárdán, ahonnan a lapot elküldte.

1913. május 10-én ugyancsak Erdődről püskösdi ünnepeket kíván egy orsovai képpel.

1913. július 26-án egy gombosi képeslapon Dolfiról érdeklődik, hogy mikor jön errefelé. Ez talán arra utal, hogy tudott Dolfi hercegovinai tartózkodásáról.

Feltehetően ebben az időben mélyült el a kapcsolatuk, mert az eddigi megszólítások helyett 1913. aug. 9-én már Egyetlen Drága Bertuskájának írja a levelet.

Valami félreértés lehetett közöttük, mert Géza több levelében is arról ír, hogy meddig bünteti a hallgatásával.

1913. augusztus 11-én még mindig Bertuska mély hallgatásának okát kérdezi, de ekkor már inkább aggódó a hang.

1913. aug. 9-én írja, hogy az 5 órai postával kapta meg a levelet. Este 10 óra után válaszol, hogy egy kollégája családjával kint voltak a vonat előtt egy lakodalmas párt megnézi, akik elutaztak. Leveléből kitűnik, hogy Dolfival jó kapcsolatokat ápolt, leveleztek, most is egy válaszleveléről számol be. A levél aug. 11-én megérkezett Nyírkarászra.

1913. augusztus 17-én „Drága Jó Bertuskám” szólítja meg.

1913. augusztusában Gyulafehérvárról írja a lapokat, amelyben említi, hogy a képen látható kaszárnyában katonáskodott 3 évig. „Bakancsos koromban arizó portót is tartottam egy párszor.” jegyzi meg.

A képeslapok arról tanúskodnak, hogy ő is mozgalmas életet élt. Így 1913. szeptember 10-én Eszékről küld levelet. 1913. november 15-én apatini lapot ír.

1913. december 13-án ismét Berta levelét várja, üdvözli Gézát. Ez már azt mutatja, hogy a család minden tagját személyesen ismerte, bizonyosan volt Anarcson.

1913. december 15-én újból Géza iránt érdeklődik.

1914. januárja igen sűrű volt, hiszen február 19-én volt az esküvőjük. 1914. január 21-én elküldi a gyűrűt Szabadkáról Bertának, amiről azt írja, hogy „Mostmár nekem sem tetszik, s azért arra kérem Drágám, ha nem volna jó, azonnal küldje vissza számomra s én azt becserélem.”

1914. január 29-én már örvendezik, hogy a gyűrű jó és meg vannak elégedve vele. „Mindent elintézek, csak várjanak szorgalmasan, mert az idő telik.”

1914. február 5-én újabb lapon írja, hogy a karambol nagyon lekötötte. „Megtettem minden intézkedést 19-ra nézve, holnap megyek Eszékre, a főszolgabíróval is kell egy bizonyítványt aláíratnom.” Kérde Bertát, hogy meddig marad Beregsomban.

1914. február 15-én érkezik az esküvő előtti utolsó lap. „Van-e még sok dolga Édes Drága Bertuskám? Milliószor csókolja: Géza.”

Ezután következett az esküvőjük, amelyre, mint írja, Dolfi jelezte, hogy elmegy.

Házasságkötésük

Házasságot 1914. február 19-én Nyírkarászban kötöttek Bancsy Géza pénztárnok néhai Bancsy István és Varró Zsuzsánna fia, aki Erdődön lakik és Perczl Berta háztartásban segítő nő, édesapja néhai Pelczl József, házasságot kötöttek.

Tanúik: Hetey Károly Debrecenből és Hetey Bertalan Beregsomból. Ez szintén a Heteyekkel való családi kapcsolatok szoros voltát igazolja.

Férjhez menetele utáni időről már nem maradtak fenn képeslapok, így a további történésekre vonatkozó adatokat más forrásokból ismerhetjük meg.

Családi kapcsolatok

A családnak szoros volt a kapcsolata a Heteyekkel, amely szintén a Nyírség és a környék egyik nevezetesebb családja volt. Mint láthattuk Berta gyakran vendégeskedett a Hetey család különböző tagjainál. A két család közötti szoros kapcsolatot mutatja, hogy pl. a házasságkötéskor is ebből családból kerültek ki a tanúk. A kismemesi családok közötti évszázados rokoni, családi szálak ezek szerint a század elején még szorosak voltak.

Az adatokból arra következtethetünk, hogy a családból a fiúk közül ketten lettek pénzügyőrök, ez bizonyára nem volt véletlen. Berta fiatalember ismerősei között vasutasok voltak, férje is az volt. Lehetséges, hogy a XX. század elején egy falusi kismemesi eredetű családban a polgárosodás egyik útja ez lehetett.

* * *

A képeslapok emellett annak is bizonyítékai, hogy mekkora mozgás volt a XX. század elején, hiszen a történeti Magyarország igen távoli részeinek kapcsolatai derülnek ki. A szlavóniai Bród, az erdélyi, Marosvásárhely közeli Héderfája, a Felvidéken az észak-nyugati Pöstyén vagy a legészakibb Bártfa mutatja, hogy egy kispolgári család látóköre behálózta az egész országot. Különösen sokirányú volt az Ung és a Bereg megyei településekkel való kapcsolatok. Ugyanakkor nem tudjuk, hogy csak a személyi, családi okai vannak annak, hogy a megyeszékhellyel, Nyíregyházával semmilyen kapcsolat nem derült ki a képeslapokból.

Felhasznált irodalom

- Eröss László: Képeslapok könyve. Bukarest, 1985.
P. Szalay Emőke–Szalay Csilla–Szalay Gyöngyike: Családtörténeti töredékek. Tyukod, 2010.
P. Szalay Emőke–Szalay Csilla–Szalay Gyöngyike: Mindennapi emlékek. Hétköznapiak és ünnepek Tyukodon az 1950-es évekből. Tyukod, 2010.